

ШУУД АРДЧИЛЛЫН ХЭЛБЭРҮҮД: ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

Д. Бумдарь

*МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор, Доктор*

С. Оюунбилэг

*МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн докторант*

Түлхүүр үг: *шууд ардчилал, referendum, plebiscite, popular vote, initiative, recall*

Оршил

Орчин үед системийн хямрал нь эдийн засаг, улс төрийн томоохон хямралаас үүдэлтэйгээр бий болж байна. Хямрал хэдий чинээ том байна төдий чинээ нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл нь өргөн хүрээтэй явагддаг. Тухайлбал 2008 оны Америкийн арилжааны банк дампуурч “Lihman shock” болоход нэг улсын хэмжээнд бус дэлхийг хамарсан эдийн засгийн хямралыг үүсгэсэн. Эдийн засгийн хямрал нь улс төрийн тогтворгүй байдлыг бий болгох үндсэн нөхцөл болох талтай. Учир нь ажилгүйдэл, мөнгөний уналт зэрэг нь иргэдийн амьжиргааг доошлуулж засаглалд итгэл үзүүлэх байдал нь сулардаг.

Хэрвээ энэхүү байдал даамжирваас дахин сонгууль явуулахыг шаардах зэрэг улс төрийн тогтворгүй байдал уруу шилжих аюултай. Нөгөө талаас нөхцөл байдлыг сайжруулахыг зорьсон улс төрийн шийдвэрүүд эдийн засгийн хямралыг улам даамжруулах тал ч бий. Тиймээс системийн хямрал удаан үргэлжлэх аваас нийгмийн зүгээс хариуцлага шаардаж эхэлдэг. Тухайлбал шинэ тогтолцоо, реформ, бүтцийн өөрчлөлт зэргийг нийгэм хүсэж хүчтэй шахалтууд бий болдог. Манай улсын хувьд ардчилсан шилжилт хийгээд 27 жил болж байгаа хэдий ч ардчиллыг төлөвшүүлэх үйл явц хямралд орсон хэмээн үзэж болох талтай. Тогтолцооны хямрал нь төрд итгэх итгэл сулрах, сонгуулийн үр дүнг шударга бус хэмээн үгүйсгэх, авилгалын төсөөллийн индекс өсөх, нийгэм, эдийн засгийн зогсонги байдал зэргээр илрэн гарч байгаа билээ.

Олон улс орнуудад тогтолцооны хямралыг Шууд ардчиллын зарчмаар шийдвэрлэж ирсэн байдаг. Манай улсын хувьд шууд ардчилал хэрэгжүүлэх боломж эрх зүйн хүрээнд хэрхэн зохицуулагдсан байгааг харьцуулан судлахыг зорьсон болно.

Шууд ардчилал

Шууд ардчилал нь маш энгийнээр тодорхойлбол иргэд ямар нэгэн төлөөлөлгүйгээр санал, шийдвэрээ өөрсдөө гаргах үйл явц юм. Орчин үед шууд ардчиллыг төлөөллийн

ардчиллыг бэхжүүлэх замаар орон нутаг, хотын хэмжээний бодлого боловсруулах түвшинд хослуулан хэрэгжүүлж буй улс орнууд олон байдаг. Тухайлбал Швед, Швейцарь, АНУ, Итали, Япон зэрэг улс орнууд шууд ардчиллыг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалттай байдаг.

Шууд ардчилал нь ардчиллын анхны хэлбэр хэмээн үзэх хандлага түгээмэл байдаг. Учир нь Эртний Афинд зөвхөн хотын иргэн төрийн бодлогод шууд оролцон саналаа илэрхийлж шийдвэр гаргадаг байсан. Үүнээс үүдэлтэйгээр 18 дугаар зуунд Ж.Ж. Руссо (Jan Jacques Rousseau 1712-1778) шууд ардчилал нь туйлын үнэн ардчилал хэмээн дүгнэн ард түмний төлөөллийг эсэргүүцэж байв. Ж.Ж. Руссо ард түмэн хэзээ ч бусдаар төлөөлөхгүй, депататууд ард түмний зарц бөгөөд эцсийн шийдвэрийг ард түмэн өөрсдөө гаргана хэмээн “*Нийгмийн гэрээг буюу улс төрийн эрхийн зарчмийн тухай*”¹⁵⁴ бүтээлдээ дурдсан байдаг.

Шууд ардчиллын давуу тал нь сонгуулийн эрх бүхий иргэд бүгд оролцон нээлттэйгээр хэлэлцэн, тэгш эрхийн зарчмын дагуу иргэдийн бодол санаа шийдвэрт шууд тусгалаа олон гаргасан шийдвэрийн хүчин төгөлдөр байдал өндөр байдагт оршино.

Харин сул тал нь иргэдийн нэг дор цуглуулах хөрөнгө хүч, санхүүгийн хүндрэл, мэргэжлийн чадвар шаардсан асуудлыг ойлгохгүй байх, сэтгэлийн хөөрлөөр нийгэмд популизмыг үүсгэх зэрэг сөрөг талтай юм.

Шууд ардчилал нь бүх нийтийн санал хураалт хэлбэрээр түгээмэл хэрэглэгддэг байдлыг дараах хүснэгтээр харуулав.(Хүснэгт.1)

Бүх нийтийн санал хураалтын зориулалт.Хүснэгт.1

Хуулийн дагуух бүх нийтийн санал хураалт	ҮХ-н референдум	ҮХ-ийн өөрчлөлт, нэмэлттэй холбоотой асуудлаар
	Аливаа хуультай холбоотой референдум	Хууль, хуулийн заалт хүчингүй болгох, өөрчлөхтэй холбоотой асуудлаар
	Олон улсын гэрээтэй холбоотой референдум	Олон улсын гэрээг зөвшөөрөх, элсэн орох асуудлаар
Санхүү, төсөвтэй холбоотой бүх нийтийн санал асуулга		Төсөв, санхүүгийн бодлоготой холбоотой асуудлаар
Онц тусгай асуудлаар бүх нийтийн санал асуулга		Засаглал, санхүүтэй холбоотой асуудлаас бусад тохиолдолд
Ямар нэгэн албан тушаалтан, хүнд зориулсан бүх нийтийн санал асуулга		Улс төрийн албан тушаалтан, түүнтэй холбогдох асуудлаар

¹⁵⁴桑原武夫・前川貞次郎訳（1954年）岩波文庫133ページ。

Орчин үед улс орнууд шууд ардчиллыг дараах хэлбэрүүдээр хэрэгжүүлж байна.

Үүнд:

- ✧ *бүх нийтийн санал асуулга (referendum)*
- ✧ *олон нийтийн санал, асуулга-тодорхой асуудалд чиглэсэн (prebisite)*
- ✧ *бүх нийтийн санал, асуулга-хүлээн зөвшөөрөхгүй асуудалд (popular vote)*
- ✧ *олон нийтийн санал, санаачилга (initiative)*
- ✧ *эргүүлэн татах (recall)* ¹⁵⁵

Бүх нийтийн санал асуулга (referendum):

Энэ бол сонгуулийн эрх бүхий сонгогчдын санал хураалт юм. Үр дүн нь төрийн болон нутгийн удирдлагын шийдвэр гаргахад нөлөөлдөг. Бүх нийтийн санал асуулгаар гарсан шийдвэр нь хуулийн хүчинтэй байна. Парламентад тодорхой түвшинд хэлэлцсэн, батлагдах шатандаа явж буй асуудлаар ч хүчин төгөлдөр хэрэгжих боломжтой эсэх дээр бүх нийтээс санал асуулга явуулахад мөн хэрэглэж болно. Зарим тохиолдолд засгийн газрын шийдвэр, парламентын баталсан хуулиудаас ч илүү нөлөөтэй байна. Референдумын үр дүнд гаргасан шийдвэрийг хүчингүй болгох боломжгүй байдаг. Референдум явуулахын тулд урьдчилсан бэлтгэл сайн хийх ёстой. Тухайлбал Үндсэн Хуулийн өөрчлөлттэй холбоотой асуудлыг иргэдэд маш сайн тайлбарлаж, таниулсаны үндсэн дээр санал асуулга явуулах хэрэгтэй.

Швейцарь улс шууд ардчиллыг 1368 оноос хойш хамгийн хүчтэй хөгжүүлж чадсан байдаг. Гэхдээ судлаачид Швейцарийн ардчиллыг “Halbdirekte Demokratie” эсвэл “hybrid democracy” буюу хагас шууд ардчилал хэмээн үздэг. 1848 оны Үндсэн хууль нь хагас шууд ардчиллыг хэрэгжүүлэх үндэс нь болсон. Гол онцлог нь:

- Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт хийхэд бүх нийтийн санал, санаачлагыг хүлээн авдаг
- НҮБ гэх мэт томоохон олон улсын засгын газар хоорондын байгууллагад элсэн ороход бүх нийтийн санал асуулга хийхийг иргэддээ үүрэг болгосон байдаг
- Бусад хуулийн нэмэлт өөрчлөлт, улсын төсөв, зардалд хориг тавих зэрэг олон асуудлаар сонгуулийн эрх бүхий иргэд хүсэлт гаргах аваас бүх нийтийн санал асуулгыг явуулдаг
- Бүх нийтийн санал асуулга ихэвчлэн орон нутгийн түвшинд хэрэгждэг зэргийг дурдаж болно.

¹⁵⁵衆議院憲法調査会事務局

(2006年)最高法規としての憲法のあり方に関する調査小委員会16ページ。

Өнөөдрийг хүртэл улс орнуудад хэрэгжсэн бүх нийтийн санал асуулга 800 удаа хийгдсэн байдгаас 414 нь Швейцарь улсад явагдсан байх жишээтэй. Энэхүү системийг Швейцарийн хувьд иргэд, төлөөллийн танхим хоорондын ойлголцол, хүлээн зөвшөөрөлт явагдах хамгийн чухал тогтолцоо хэмээн үздэг. Тийм ч учраас хууль тогтоох байгууллагаас санаачлан боловсруулж буй хуулийн хүчин төгөлдөр байх эсэх нь ард иргэдийн санал хураалтын үр дүнгээр илрэх ёстой байдаг. Швейцарьт бүх нийтийн санал асуулга хэрхэн зохицуулагдсан байгааг дараах хүснэгтээс харч болно.(Хүснэгт.2)

Үүрэгжүүлсэн референдум.Хүснэгт.2

Бүх нийтийн санал асуулга явуулах асуудлууд	Санал хураалт зохион байгуулагдах үе шат
Үндсэн хуулийн өөрчлөлт	1. Парламентаас зарлиг гарах
Олон улсын байгууллагад элсэн орох, аюулгүй байдлыг асуудал	2. Засгийн газраас бүх нийтийн санал хураалт хийгдэх өдөр, мэдээлэл тараах
Жилийн дараа хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхлэх холбооны хууль, захирамж	3. Санал хураалт сонгох эрх бүхий иргэдийн 50 дээш хувийн саналаар хүчин төгөлдөр болох

Мөн иргэд болон иргэний нийгмийн байгууллагын зүгээс бүх нийтийн санал асуулгыг хийж болдог. Тухайлбал,

- Холбооны гэрээнд санал өгөх
- Хүчингүй болгох болгохгүй
- ОУ-н байгууллагад нэгдэх
- Гэрээг хэрэгжүүлэхэд хэрэгтэй хуулийн асуудлаар зэрэг байж болно.

Олон нийтийн санал, асуулга-тодорхой асуудалд чиглэсэн (prebiscite)

Сонгуулийн эрх бүхий сонгогчид оролцон санал хураалт явуулах үйл явц. Энэ тохиолдолд улс орны хөгжил, нутаг дэвсгэрийн асуудал, олон улсын болон бие хүнтэй холбоотой хамгийн чухал асуудлаар санал хураалт явуулдаг. Бие хүн гэдэг нь тухайлбал ерөнхийлөгчийн сонгуульд зөвхөн нэг хүнийг сонгох г.м. Тодруулж хэлбэл энэ нэр томъёонд албан ёсны ойлголт, тодорхойлолт байхгүй. Сонгогчдод нэг л хүнийг сонгох нөхцөлтэй сонгуулийг Египетэд Референдум, Палистанд Пелибистит гэж нэрлэх тохиолдол байдаг. Ихэвчлэн авторитар хэлбэрийн дэглэмийн үед хэрэглэдэг.

Тухайлбал 1962 онд Франц улсын ерөнхийлөгч Д.Голь ерөнхийлөгчийн сонгуулийг бүх нийтээрээ сонгодог болгож хуулийн өөрчлөлт хийхийн тулд пелибистит явуулсан

байдаг. Францын Үндсэн хуулийн дагуу бол Засгийн газар, парламентын гишүүд хуулийн өөрчлөлтийг санал болгосныг үндэслэн хоёр танхимаар оруулна. Тухайн асуудлаар хоёр танхимын гишүүдийн 50-иас дээш хувийн санал авсан тохиолдолд бүх нийтийн санал хураалтыг явуулж, нийт сонгох эрх бүхий иргэдийн 70-аас дээш хувь зөвшөөрсөн тохиолдолд энэхүү өөрчлөлт албан ёсоор дэмжигдэх ёстой байсан. Харин Д. Голь Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт хийх замаар бүх нийтийн санал асуулга явуулах 11 дүгээр зүйлийг үндэслэн санал асуулга явуулсан байдаг. Францын түүхэнд пелибиститийг ерөнхийлөгч Д. Голиос өмнө Напелион төрийн эрхэнд гарч эзэнт хаант засаглалыг дахин сэргээхдээ анх хэрэгжүүлж байсан түүхтэй. Францын анхны Үндсэн хууль 1791 онд батлагдан гарсан хэдий ч 1793 онд Үндэсний асамблей “бүх ард иргэдийн хүлээн зөвшөөрсөн Үндсэн хуулиас өөр Үндсэн хууль орших ёсгүй” хэмээн тунхагласан учир анх удаа Бүх нийтийн санал асуулга хэрэгжсэн байдаг.

Бүх нийтийн татгалзсан санал-хүлээн зөвшөөрөхгүй асуудалд (popular vote)

Энэ тохиолдолд ихэвчлэн парламентад хэлэлцэгдээд шийдэлд хүрээгүй асуудлыг ард түмний санал асуулга хэлбэрээр явуулдаг. Гарах үр дүн нь ихэвчлэн дэмжигдэхгүй эсрэг гардаг. Санал асуулгын үр дүнг парламент хүлээн авах ёстой байдаг.

Олон нийтийн санал, санаачилга (initiative)

Энэ тохиолдолд ихэвчлэн ард түмний хүсэл, санаачлагаас үүдэлтэй. Олон нийтийн санал, санаачилга нь тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс гаргах боломжтой байдаг. Энэхүү санаачилга нь бүх нийтийн санал асуулга, эсвэл шууд парламентын хэлэлцүүлгээр орох гэсэн хоёр зохицуулалтын хүрээнд явагддаг. Тухайлбал хуулийн зөрчилтэй заалтад санал оруулах г.м.

Швейцарь улсад бүх нийтийн санал санаачилга хэрхэн хэрэгждэг болохыг дараах хүснэгтээс харж болно.(Хүснэгт.3)

Хүснэгт.3

Санаачлах асуудлууд	Хэрэгжих байдал
Үндсэн хуулийн реформ	<ul style="list-style-type: none"> ① Иргэний санаачилга ② Холбооны засгийн газар хянах ③ 18 сарын дотор сонгох эрх бүхий 100,000 иргэдийн санал, санаачлага ④ Бүх нийтийн санал асуулгаар 50-аас дээш хувь дэмжигдсэн байх ⑤ Парламентыг тараах, дахин сонгууль явагдах ⑥ Шинэ парламент дахин төсөл оруулах

	<p>⑦ Холбоо, мужын сонгох эрх бүхий бүх иргэдийн 50-аас дээш хувийн дэмжлэг авах, хүчин төгөлдөр болох</p> <p>※ 1935 онд ④ хүртэл үргэлжилсэн байдаг.</p>
Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт	<p>①~③ хүртэл дээрхтэй ижил шат дараалалтай. Гэхдээ парламент хуулийн төслийн утга агуулга ямар нэгэн байдлаар зөрөх аваас хүчингүй болгох эрхтэй.</p>
Ерөнхий саналын формат	<p>④ парламент саналыг дэмжвэл → ⑦ хэрэгжих боломжтой</p> <p>⑤ парламент дэмжээгүй тохиолдолд бүх нийтийн санал асуулга</p> <p>⑥ Бүх нийтийн санал асуулгаар 50-аас дээш хувь дэмжигдсэн байх</p> <p>⑦ Парламент дэмжигдсэн саналыг хуулийн төсөл болгож оруулж ирэх</p> <p>⑧ Холбоо, мужын сонгох эрх бүхий бүх иргэдийн 50-аас дээш хувийн дэмжлэг авах, хүчин төгөлдөр болох</p>
Бэлэн болсон хуулийн төсөл	<p>④ парламент саналыг дэмжвэл → ⑥ хэрэгжих боломжтой</p> <p>⑤ парламент дэмжээгүй тохиолдолд татгалзах, дахин шинэ төсөл оруулж ирэх. Ингэхдээ иргэдийн санаачилсан төслийг хэрэгсэхгүй болгосон.</p> <p>⑥ Холбоо, мужийн сонгох эрх бүхий бүх иргэдийн 50-аас дээш хувийн дэмжлэг авах, хүчин төгөлдөр болох</p>

Эргүүлэн татах (recall)

Тухайн албан тушаалын бүрэн эрхийн хугацаа дуусаагүй байсан ч хариуцлага тооцон эргүүлэн татах үйл явц юм. Энэхүү санаачлага нь тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс гарч бүх нийтийн санал асуулга болдог. Олон улсад ихэвчлэн орон нутаг, мужийн түвшинд түгээмэл хэрэглэгдэх хуулийн зохицуулалт хийгдсэн байдаг. Эргүүлэн татах эрх үйлчлэх албан тушаал нь сонгуулиар сонгогдсон улс төрийн албан тушаалтан, төрийн албаны томилгоо хийгддэг улс төрийн албан тушаалтан байна.

Тухайлбал АНУ-д энэхүү зохицуулалтыг дараах байдлаар хийсэн байдаг. 1776 онд АНУ тусгаар тогнолоо зарласны дараа 1780 онд анх удаа бүх нийтийн санал асуулга хэрэгжсэн түүхтэй. Улмаар Прогрессив хөдөлгөөний үр дүнд эмэгтэйчүүдийн сонгуульд оролцох эрх, сенатын гишүүд бүх нийтийн сонгуулиар сонгогдох, сонгуулийн сунгаа, бүх нийтийн санал асуулга, албан тушаалтанг эргүүлэх татах гэсэн таван зүйлээр Үндсэн хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан байдаг. Үүний үр дүнд шууд ардчиллын зарчмууд бүрэн хэрэгжих боломжтой болсон. Америкт шууд ардчилал хэрхэн хэрэгждэг болохыг дараах хүснэгтээс харч болно. (Хүснэгт. 4)

Хүснэгт. 4

Бүх нийтийн шууд санал санаачлага		Тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс санаачлан мужын хурлаар хянагдахгүй шууд бүх нийтийн санал асуулга хийгдэх
Төлөөллийн санал, санаачлага		—Тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс санаачлан мужын хурлаар хэлэлцэгдэх —Тодорхой хугацаа өнгөрсөн боловч мужын хурлаар уг асуудлыг хүлээн авч хэлэлцэхгүй аваас шууд иргэдийн санал асуулгыг хэрэгжүүлэх
Бүх нийтийн санал асуулга	Иргэдийн зүгээс	—Тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс санаачлан мужын хурлаар хэлэлцүүлэн хуулийн өөрчлөлтийг хийх
	Парламент -ын зүгээс	Парламент санаачлан иргэдийн санал асуулга явуулах
Үүрэгжүүлсэн бүх нийтийн санал асуулга		Мужуудын Үндсэн хууль, иргэдийн оролцоотой харилцан адилгүй шийдэгдэх асуудал. Үндсэн хуулийн өөрчлөлт, төсөв, татварыг нэмэх талаар, өөрчлөх талаар муж болгон явуулах
<i>Эргүүлэн татах</i>		—Тодорхой тооны сонгох эрх бүхий иргэдийн зүгээс санаачлан сонгуулиар сонгогдон гарч ирсэн албан тушаалтанг эргүүлэн татах санал асуулга

Бүх нийтийн санал асуулга нь заавал санал хураалтаар биш, нийт иргэдийн санаа бодлыг асуух хэлбэр хэмээн үзэж болно. Энэхүү хэлбэрийн санал асуулгыг иргэний нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлийг ашиглан хэрэгжүүлж болно.

Бүх нийтийн санал асуулгаар албан ёсны шийдвэр гарахгүй, зөвхөн иргэдийн санаа бодлыг тандах үйл явц хэмээн үзвэл төлөөллийн ардчиллын шийдвэр гаргах үйл явцад дэмжлэг үзүүлэх шууд ардчиллын чухал хэлбэр юм. Тодорхой шийдвэр гаргадаггүй бүх санал хураалтыг зөвлөх референдум хэмээн нэрлэдэг.

Нийт ард түмний санал асуулгад сонгох эрх бүхий иргэд оролцох ёстой байдаг. Зарчмын хувьд энэ нь төлөөллийн ардчиллаас давуу талтай. Референдум бол ард түмэнд санаа бодлоо шууд илэрхийлэх боломж олгодог. Гэхдээ референдумын ач холбогдолыг хэтрүүлж үнэлж хэрхэвч болохгүй. Яагаад гэвэл бүх нийтийн санал асуулгаар гаргаж тавьж байгаа асуудал нь энгийн сонгогч тэр болгон нарийн ойлгох боломжгүй байх тал бий. Нөгөө талаар жирийн сонгогч бол аливаа саналын шийдвэрийн улс төрийн үр дагаварыг тооцоолоход бэрх байдаг.

Шууд ардчилал сайн хөгжсөн зарим улсуудад ямар хэлбэрээр хийгддэг болохыг дараах хүснэгтээс харч болно.(Хүснэгт. 5)

Хүснэгт.5

Улсын нэр	Асуудал	Иргэний үүрэг	Хаанаас явуулж болох	Шийдвэрт нөлөөлөх
<i>Англи</i>	Улс төрийн шийдвэр	Сайн дураар, иргэдийн зүгээс санаачлах	Парламентаас	Зөвлөлдөх
<i>Итали</i>	1.Хуулийн заалт хүчингүй болгох: - Татвар - Төсөв - Хүнд ял хөнгөвчлөх	Сайн дураар	1.Сонгуулийн насны 500,000 хүн 2.Таван мужийн хурлаас	Хүчинтэй саналын ½ ба түүнээс дээш зөвшөөрбөл хүчин төгөлдөр
	2.Үндсэн хуулийн өөрчлөлт	Сайн дураар	1.Парламентын танхим тус бүрээс 1/5 1.Сонгуулийн насны 500000 хүн 2.Таван мужийн хурлаас	Хүчинтэй саналын ½ ба түүнээс дээш санал авахад өөрчлөлт хийнэ

<i>Швед</i>	1.Улс төрийн чухал бодлого	Сайн дураар	Парламентаас	Зөвшилцдөг
	2.Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөл	Сайн дураар	Танхимын 1/3хүсэлт гаргах	Хүчинтэй санал 50%-с дээш байх мөн энэ саналын тоо парламентын 50%-с дээш дэмжсэн тохиолдолд
<i>Дани</i>	Тусгай хууль (ОУ-н байгууллага руу өөрийн эрх мэдлээ шилжүүлэх, сонгуулийн санал өгөх нас өөрчлөх)	Үүрэг	Танхимын 1/3 хүсэлт гаргах	Санал өгсөн иргэдийн 50%-с дээш нь эсрэг байх мөн сонгууль өгөх иргэдийн 30%-с дээш нь эсрэг санал өгсөн байх
	Үүнээс бусад хуулинд	Сайн дураар	Танхимын 1/3 хүсэлт гаргах	Санал өгсөн иргэдийн 50%-с дээш нь эсрэг байх мөн сонгууль өгөх иргэдийн 30%-с дээш нь эсрэг санал өгсөн байх
	Үндсэн хуулийн өөрчлөлт	Үүрэг	Танхимын 1/3 хүсэлт гаргах	Санал өгсөн иргэдийн 50%-с дээш нь эсрэг байх мөн сонгууль өгөх иргэдийн 30%-с дээш нь эсрэг санал өгсөн байх
<i>Франц</i>	ЭЗ,УТ-н бодлого,төрийн албан хаагчид хамаарал бүхий хуулиуд	Сайн дураар	Ерөнхийлөгч зөвшөөрсөн нөхцөлд ЗГ, хоёр танхим хамтарч	Хүчинтэй саналын 50%-с дээш нь дэмжсэн нөхцөлд

Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт	Үүрэг	Парламентаас	Хүчинтэй саналын 50%-с дээш нь дэмжсэн нөхцөлд
Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт			Хүчинтэй саналын 50%-с дээш нь дэмжсэн нөхцөлд

Манай улсын хувьд 1945 оны 10 сарын 20-нд Бүх нийтийн санал асуулга явуулан тусгаар тогтнолоо бататгаж байсан түүхтэй. 1992 оны Ардчилсан шинэ Үндсэн хуулийн гуравдугаар зүйлд: Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ хэмээн заасан байдаг.

1995 онд батлагдсан Бүх нийтийн санал асуулгын тухай хуулиар бүх нийтийн санал асуулга, санал санаачлагыг хэрэгжүүлж болох эрх зүйн зохицуулалт анх удаа хийгдсэн. Энэхүү хуулийг 2016 онд шинэчлэн найруулан “Ард нийтийн санал асуулгын тухай” хууль болгон баталсан. Бүх нийтийн санал асуулга явуулах боломжийг хуульчилж өгсөн байдаг ч манай улсад огт хэрэгжихгүй байгаа нь учир дутагдалтай.

Энэ нь уг хуулийн “5.1.Ард нийтийн санал асуулга явуулахыг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, Улсын Их Хурлын нийт гишүүний гуравны нэгээс доошгүй нь санаачлах эрхтэй”¹⁵⁶ хэмээн заасан байдагтай шууд холбоотой хэмээн үзэж болно.

Үндэсний язгуур эрх ашиг, аюулгүй байдал, Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлттэй холбоотой асуудлаар шууд ардчиллын зарчмаар бүх нийтийн санал асуулга явуулах нь Монгол улсын Үндсэн хуулийн гуравдугаар заалтыг хангах нэг том боломж билээ.

Ном зүй

- Монгол улсын Үндсэн хууль, 1992 он.
- Ард нийтийн санал асуулгын тухай хууль, 2016 он.
- Шууд ардчилал- Иргэдийн оролцоо” Бодлогын баримт бичгийн эмхтгэл, 2008 он.
- 阿部照哉・畑博行編『世界の憲法集〔第二版〕』（1998年）有信堂
- 生田希保美・越野誠一『アメリカの直接参加・住民投票』（1987年）自治体研究社
- 小林武『現代スイス憲法』（1989年）法律文化社
- 辻村みよ子「レフェレンダムと議会の役割」『ジュリスト1022号』（1993

¹⁵⁶<http://www.legalinfo.mn/law/details/11704>

年) 有斐閣

- 中村義孝編訳『フランス憲法史集成』(2003年) 法律文化社